

Лекція 7. Інші учасники судового процесу

ПЛАН

1. Поняття "інших учасників процесу"
2. Особи, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи по суті
3. Особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу

Поняття "інших учасників процесу"

Відповідно до ст. 65 ЦПК учасниками судового процесу, крім учасників справи та їхніх представників, є: 1) помічник судді; 2) секретар судового засідання; 3) судовий розпорядник; 4) свідок; 5) експерт; 6) експерт з питань права; 7) перекладач; 8) спеціаліст.

Названа стаття дає перелік осіб, які є учасниками цивільного процесу, але не належать до осіб, які беруть участь у справі, в зв'язку з чим закон їх називає "іншими учасниками процесу". Інші учасники цивільного процесу відрізняються від осіб, які беруть участь у розгляді цивільної справи, тим, що у них немає юридичної заінтересованості в результаті процесу.

Метою участі інших учасників судового процесу у цивільному судочинстві є сприяння правильному та своєчасному розгляду і вирішенню цивільних справ.

Осіб, які є іншими учасниками судового процесу, можна поділити на:

- 1) осіб, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи по суті — спеціаліст, експерт, експерт з питань права, свідок та перекладач;
- 2) осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу, — зокрема помічник судді, судовий розпорядник, секретар судового засідання.

Особи, які допомагають при розгляді та вирішенні цивільної справи по суті

Свідок — це особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, які стосуються цивільної справи (ст. 69 ЦПК). Не є доказом в цивільному процесі показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини.

Свідком може бути лише фізична особа, тому що вона може сприймати та відтворювати інформацію.

Відповідно до ст. 91 ЦПК виклик свідка здійснюється за заявою учасника справи. У такій заяві зазначаються його ім'я, місце проживання (перебування) або місце роботи, обставини, які він може підтвердити.

Заява про виклик свідка має бути подана до або під час підготовчого судового засідання, а якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, - до початку першого судового засідання у справі.

Відповідно до ст. 69 ЦПК свідок зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. За відсутності заперечень учасників справи свідок може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Суд може дозволити свідку брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції незалежно від заперечень учасників справи, якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин.

У разі неможливості прибуття до суду та участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд.

В ухвалі про відкриття провадження у справі або в іншій ухвалі, якою суд вирішує питання про виклик свідка, суд попереджає свідка про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання чи відмову від давання показань на вимогу суду.

Свідок має право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє, користуватися письмовими записами, відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом, а також на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Законодавцем зазначений порядок допиту свідків в цивільному процесі ст. 230 ЦПК.

1. Кожний свідок допитується окремо.

2. Свідки, які ще не дали показань, не можуть перебувати у залі судового засідання під час судового розгляду. Судовий розпорядник вживає заходів, щоб свідки, яких допитали, не спілкувалися з тими, яких суд не допитав.

3. Перед допитом свідка головуючий у судовому засіданні встановлює його особу, вік, рід занять, місце проживання, відношення до справи і стосунки зі сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, роз'яснює його права та обов'язки, з'ясовує, чи не відмовляється він з підстав, встановлених законом, від давання показань.

4. Відмова від давання показань приймається судом шляхом постановлення ухвали.

5. Якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуючий під розписку попереджає свідка про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання і відмову від давання показань та приводить його до присяги: "Я, (ім'я, по батькові, прізвище), присягаю говорити правду, нічого не приховуючи і не спотворюючи".

6. Присяга проголошується свідком усно, після чого він підписує текст присяги. Підписаний свідком текст присяги та розписка приєднуються до справи.

7. Допит свідка розпочинається з пропозиції головуючого в судовому засіданні розповісти все, що йому відомо у цій справі, після чого першою йому задає питання особа, за заявою якої викликано свідка, а потім інші особи, які беруть участь у справі.

8. Головуючий у судовому засіданні та інші судді можуть ставити свідкові питання в будь-який час його допиту.

9. Головуючий у судовому засіданні та інші судді мають право з'ясовувати суть відповіді свідка на питання учасників справи, а також ставити питання свідку після закінчення його допиту учасниками справи.

10. Головуючий має право за заявою учасників справи знімати питання, поставлені свідку, якщо вони за змістом ображають честь чи гідність особи, є навідними або не стосуються предмета розгляду.

11. Кожний допитаний свідок залишається в залі судового засідання до закінчення розгляду справи. Суд може дозволити допитаним свідкам залишити залу засідання суду до закінчення розгляду справи за згодою сторін.

12. Свідок може бути допитаний повторно в тому самому або наступному засіданні за його власною заявою, заявою сторін та інших учасників справи або з ініціативи суду. Під час дослідження інших доказів свідкам можуть ставити питання сторони, інші учасники справи, суд.

13. Суд може одночасно допитати свідків для з'ясування причин розходжень у їхніх показаннях.

14. Свідок, який не може прийти у судове засідання внаслідок хвороби, старості, інвалідності або з інших поважних причин, допитується судом у місці його проживання (перебування).

Також, свідок, даючи показання, може користуватися записами, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті. Після допиту ці записи показуються суду та особам, які беруть участь у справі, і можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду. Порядок використання свідком письмових записів при даванні показань встановлений ст. 231 ЦПК.

Свідок має право відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом. Право на відмову від надання показань щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів гарантовано ст. 63 Конституції. Особи, які мають право відмовитися від давання показань, зазначені в ст. 71 ЦПК.

Свідок має право на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду (ст. 139 ЦПК).

У ст. 147 ЦПК передбачено один з видів заходів процесуального примусу, а саме привід до суду свідка на той випадок, якщо останній не виконує вимог суду щодо його виклику, через органи Національної поліції України з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення.

Про привід суд постановляє ухвалу, в якій зазначає ім'я фізичної особи, яка підлягає приводу, місце проживання, роботи чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди ця особа повинна бути доставлена, кому доручається здійснення приводу. Ухвала про привід до суду передається для виконання до органу Національної поліції України за місцем провадження в справі або за місцем проживання, роботи чи навчання особи, яка підлягає приводу.

Злісна неявка свідка до суду може бути визнана проявом неповаги до суду і спричинити відповідальність свідка за КпАП.

Однак не підлягають приводу до суду особи, які не можуть бути допитані відповідно до ст. 70 ЦПК., а також малолітні та неповнолітні особи, вагітні жінки, інваліди 1 і 2 груп, особи, які доглядають дітей віком до 6 років або дітей-інвалідів.

Порядок допиту малолітніх та неповнолітніх осіб, як свідків визначений у ст. 232 ЦПК їх допит проводиться в присутності батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників.

У разі неявки в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста, перекладача суд заслуховує думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість продовження судового розгляду справи за відсутності свідка, експерта, спеціаліста, які не з'явилися, та постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи. Одночасно суд може вирішити питання про відповідальність особи, яка не з'явилася (ст. 224 ЦПК).

Свідок має право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє. Учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право користуватися рідною мовою або мовою, якою вони володіють, а також послугами перекладача (ст. 9 ЦПК).

За завідомо неправдиві показання або за відмову віддавання показань з непередбачених законом підстав свідок несе кримінальну відповідальність. Неправдивими визнаються такі показання свідка, які полягають у неправдивому викладенні суду обставин, що мають значення для встановлення істини у цивільній справі. Також законодавець передбачив кримінальну відповідальність за відмову свідка від давання показань у межах цивільного процесу.

Отже, не можуть бути допитані як свідки:

— недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі та нездатні через свої фізичні або психічні вади вірно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати з цього приводу показання. У випадку, якщо в суду будуть докази, які підтверджують такі обставини, суд повинен відмовити особі у клопотанні про допит такого свідка. Так, до фізичних вад, за наявності таких особа може не мати можливості давати показання в цивільній справі, може бути віднесена сліпота такої особи, внаслідок якої вона не могла сама бути очевидцем події. Але ця сама особа може підтвердити обставини, сприйняті на слух;

— особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з їхнім службовим чи професійним становищем, про такі відомості.

Наприклад, представники в судовому процесі, захисники у кримінальних справах — про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника, оскільки норми про адвокатську таємницю передбачають, що нею є питання, за якими громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, суть консультацій, порад, роз'яснень та інших відомостей, отриманих адвокатом при здійсненні своїх професійних обов'язків. Крім того, відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я не підлягає розголошенню лікарська таємниця тощо;

— священнослужителі — про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

— професійні судді та присяжні — про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю. Так, законодавцем чітко зафіксовано, що під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення рішення в нарадчій кімнаті;

- інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.

Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв — без згоди дипломатичного представника.

Треба також враховувати конституційне право фізичної особи відмовитися від давання показань. Але така відмова повинна бути щодо конкретно визначених суб'єктів. Тобто щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб).

Так, згідно зі ст. 63 Конституції особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Однак необхідно враховувати, що у випадку, якщо ці особи не скористаються правом на відмову давати показання, це не звільняє їх від кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивих показань, передбаченої КК.

Особа, яка відмовляється давати показання, зобов'язана повідомити суд про причини відмови. Якщо особа відмовляється давати показання в процесі, їй потрібно не тільки повідомити суду про причини такої відмови, але й підтвердити зазначені причини відповідними документами. Це можуть бути документи, з яких вбачається їх родинний зв'язок, наприклад, братів та сестер; у дружини, чоловіка є обов'язок надати суду свідоцтво про шлюб тощо.

Експерт — це особа, яка має необхідні знання, якій в порядку, встановленому ЦПК., доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі.

Отже, відповідно до ст 72 ЦПК експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи.

Експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи.

Експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання.

Експерт зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі.

Експерт має право:

- 1) ознайомлюватися з матеріалами справи;
- 2) заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом;
- 3) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- 4) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження;
- 5) для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків;
- 6) користуватися іншими правами, що надані Законом України "Про судову експертизу".

Відповідно до ст. 103 ЦПК суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:

- 1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо;
- 2) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності.

Також, у разі необхідності суд може призначити декілька експертиз, додаткову чи повторну експертизу.

Особи, які беруть участь у справі, мають право подати суду питання, на які потрібна відповідь експерта. Кількість і зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, визначаються судом. Суд повинен мотивувати відхилення питань осіб, які беруть участь у справі.

Законодавець у ст. 1 Закону України "Про судову експертизу" розкриває поняття судової експертизи: це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства.

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом "Про судову експертизу". Експерт має бути внесений до Державного реєстру атестованих судових експертів. Реєстр є офіційною автоматизованою системою обліку експертів.

Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Судовий експерт здійснює свою діяльність на підставі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, виданого Міністерством юстиції України.

До проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом "Про судову експертизу".

Відповідно до ст. 7 Закону "Про судову експертизу" передбачено коло суб'єктів судово-експертної діяльності. Так, судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених цим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. До державних спеціалізованих установ належать:

науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;

науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань.

Не можуть залучатися до виконання обов'язків судового експерта особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними, а також особи, які мають судимість.

Експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду (ст. 139 ЦПК). На підставі ст. 13 Закону "Про судову експертизу" експерт має право одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням.

Призначений судом експерт може відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою.

Експерт з питань права Відповідно до ст. 73 ЦПК як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом.

Експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Експерт з питань права має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

У випадках, якщо залучається у справу експерт з питань права, він має зробити свій висновок у галузі права. Такий висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи (ст. 114 ЦПК).

Висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду. Суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань (ст. 115 ЦПК).

Спеціаліст — це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Так, взяття участі у цивільному процесі допомагає більш повноцінно і якісно проводити процесуальні дії, спрямовані на виявлення специфічних особливостей, що мають істотне значення для з'ясування обставин у цивільній справі.

Спеціаліст є консультантом і помічником суду, його можна залучати в тому випадку, якщо, з одного боку, є потреба в допомозі фахівця, а з іншого — немає сенсу призначати експертне дослідження.

Треба враховувати, що особа допускається в цивільний процес як спеціаліст, якщо вона незаінтересована у справі. Спеціаліст за своїми професійними ознаками

схожий на експерта у судовому процесі, однак ці дві процесуальні фігури не можна плутати, у них різний правовий статус і мета участі в процесі. Роз'яснення, що надаються спеціалістом, консультації не визнаються самостійним джерелом доказів, яким є висновок експерта, вони лише мають допоміжний характер при дослідженні доказів або здійсненні інших процесуальних дій і не можуть замінити висновки експерта.

Законодавцем в ст. 38 ЦПК зазначені підстави відводу та передбачена неможливість участі в цивільному процесі спеціаліста.

Спеціаліст може бути залучений до участі в цивільному процесі за ухвалою суду для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) під час вчинення процесуальних дій. Допомога та консультації спеціаліста технічного характеру під час вчинення процесуальних дій не замінює висновок експерта (ст. 74 ЦПК).

У цивільному процесі постановляється ухвала з ініціативи осіб, які беруть участь у справі, або суду про залучення до розгляду справи спеціаліста. Однак суд повинен перевірити, чи має ця особа, яка залучається до участі як спеціаліст, в дійсності спеціальні знання для допомоги суду в правильному вирішенні справи та наданні відповідних консультацій.

У цивільному процесі існують декілька варіантів участі спеціаліста: 1) участь у проведенні процесуальних дій; 2) консультативна діяльність спеціаліста в справі; 3) допомога технічного характеру.

Відповідно до п. 3. ст. 74 ЦПК спеціаліст зобов'язаний з'явитися за викликом суду, відповідати на задані судом питання, давати усні консультації та письмові роз'яснення, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, у разі потреби — надавати суду технічну допомогу. За відсутності заперечень учасників справи спеціаліст може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі в процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, з дозволу суду задавати питання особам, які беруть участь у справі, та свідкам, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, вимагати оплати виконаної роботи та компенсації витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Перекладач — це особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими (ст. 75 ЦПК).

Цивільне судочинство здійснюється державною мовою. Особи, які беруть участь у справі та не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право користуватися рідною мовою або мовою, якою вони володіють, а також послугами перекладача ст. 9 ЦПК.

Такою, що не володіє мовою, якою провадиться судочинство, вважається особа, яка не розуміє або погано розуміє звичайну розмовну мову, не може вільно нею спілкуватися.

Перекладач допускається ухвалою суду до процесу за заявою учасника справи або призначається з ініціативи суду.

Участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими, є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху. Кваліфікація такого перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством.

Перекладач зобов'язаний з'являтися до суду за його викликом, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їхню рідну

мову або мову, якою вони володіють. За відсутності заперечень учасників справи перекладач може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Перекладач має право задавати питання з метою уточнення перекладу, відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу, а також на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Перекладач не має права ігнорувати виклик суду про залучення його до розгляду справи. Це є одним з його головних обов'язків. В іншому випадку до нього судом можуть бути застосовані відповідні санкції.

Особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу

Помічник судді

Відповідно до ст. 66 ЦПК помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу.

Помічник судді:

1) бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів;

2) здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень;

3) виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ.

Також, помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження. Під час здійснення таких повноважень помічнику судді може бути заявлено відвід з підстав, передбачених ст. 38 ЦПК, для відводу секретаря судового засідання.

Секретар судового засідання

На секретаря судового засідання покладені важливі функції, це: підготовка судового процесу, здійснення судових викликів і повідомлень, перевірка наявності та з'ясування причин відсутності учасників судового процесу, яких було викликано до суду, про що він доповідає головуючому в справі, забезпечення контролю за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами і проведення судового засідання в режимі відеоконференції, ведення протоколу судового засідання, оформлення матеріалів справи, виконання інших доручень головуючого в цивільній справі, які безпосередньо стосуються справи.

На підставі ч. 2 ст. 247 ЦПК фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання. Статтею 248 ЦПК передбачено, що одночасно із технічним записом судового засідання секретарем судового засідання ведеться протокол судового засідання.

Секретар судового засідання може уточнювати суть процесуальної дії з метою її правильного відображення в протоколі судового засідання. Такий протокол судового засідання ведеться секретарем судового засідання та підписується ним невідкладно, але не пізніше наступного дня після судового засідання і приєднується до справи.

Згідно з ч. 2 ст. 217 ЦПК, яка регламентує процедуру відкриття судового засідання, секретар судового засідання доповідає судові, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, чи повідомлено тих учасників судового процесу, хто не з'явився, про дату, час і місце судового засідання.

Таким чином, секретар судового засідання є обов'язковою фігурою процесу. Ця особа здійснює свої повноваження протягом усього часу розгляду цивільної справи в суді.

Також, секретар судового засідання виконує обов'язки судового розпорядника у випадку його відсутності.

Судовий розпорядник

Його діяльність спрямована на вирішення різного роду питань, які стосуються організації та проведення конкретного судового засідання, а саме на забезпечення порядку під час судового засідання та зручних умов його проведення. Діяльність судового розпорядника також спрямована на те, щоб позбавити суддю технічної роботи.

Судовий розпорядник, як і секретар судового засідання, входить до апарату суду.

Відповідно до Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників, затв. наказом Державної судової адміністрації України від 20 липня 2017 р. № 815, на посаду судового розпорядника призначається особа, яка має ступінь вищої освіти не нижче молодшого бакалавра або бакалавра в галузі знань "Право", вільно володіє державною мовою. На посаду старшого судового розпорядника призначається особа, яка має ступінь вищої освіти не нижче бакалавра в галузі знань «Право», вільно володіє державною мовою.

Судовий розпорядник наділений досить суттєвим переліком обов'язків, а саме відповідно до ст. 68 ЦПК:

По-перше, він забезпечує належний стан залу судового засідання і запрошує до нього учасників судового процесу (відкриває зал судових засідань, перевіряє, чи приведена в порядок техніка, тощо).

По-друге, з урахуванням кількості місць та забезпечення порядку під час судового засідання він визначає можливу кількість осіб, що можуть бути присутні у залі судового засідання.

По-третє, оголошує про вхід суду до залу судового засідання і вихід суду із нього. Так, особи, присутні у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду повинні встати. Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, спеціалісти дають пояснення, показання, відповідають на питання та задають питання стоячи і лише після надання їм слова головуючим в судовому засіданні. Постанову суду особи, присутні в залі, заслуховують стоячи. Відступ від цих правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні.

На практиці трапляються непоодинокі випадки порушення зазначених правил. За наявності судового розпорядника порушення цієї норми можливо уникнути, оскільки він на виконання своїх обов'язків зможе роз'яснити присутнім про виконання таких дій, спрямованих на забезпечення поваги до суду.

По-четверте, судовий розпорядник слідкує за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання. Так, згідно з п. 4 ст. 214 ЦПК головуючий у судовому засіданні вживає необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку. Але треба розуміти, що повноцінне досягнення вимог цієї норми можливе за участі у цивільному процесі безпосередньо судового розпорядника.

По-п'яте, виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта, що передбачено ст.ст. 218, 225, ЦПК. Так, при приведенні до присяги перекладача чи експерта їм повинна бути роз'яснена ця процедура, наданий безпосередньо відповідний текст присяги для того, щоб зазначені особи її оголосили та підписались під її текстом. Судовим розпорядником слідкує за тим, щоб текст присяги дійсно був підписаний зазначеними особами, після чого він його передає судді разом з розпискою для приєднання до цивільної справи.

По-шосте, він приймає від учасників цивільного процесу та передає документи і матеріали суду під час судового засідання. Законодавцем в ЦПК зазначено, що

документи та інші матеріали передаються головному в судовому засіданні через судового розпорядника. Це можна розуміти так, що учасники цивільного процесу не мають право на свій розсуд пересуватися по залу судового засідання, підходити до головному з намаганням передати будь-які документи.

По-сьоме, судовий розпорядник запрошує до залу судового засідання свідків та виконує розпорядження головному про приведення їх до присяги.

Насамкінець, судовий розпорядник виконує інші розпорядження головному, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для розгляду справи.

Вимоги судового розпорядника повинні сприйматися особами, які беруть участь у справі, свідками, експертами, спеціалістами, перекладачами та іншими особами, присутніми у залі судового засідання, так само, коли б вони виходили від головному в справі, і в разі ігнорування цих вимог до таких учасників цивільного процесу будуть вжиті відповідні процесуальні заходи примусу головному у справі, такі як попередження про недопустимість таких дій, видалення із судового засідання.

Скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника розглядаються судом у цьому самому процесі. Відповідно до ч. 5 ст. 214 ЦПК головному розглядає скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника щодо виконання покладених на нього обов'язків, про що постановляє ухвалу.